

Αφηγήσεις, μουσικά όργανα και ζωγραφιές: Διακαλλιτεχνικές πρακτικές και ψυχική ευημερία στην πρώτη σχολική ηλικία με αφορμή την τέχνη των Αβορίγινων

Αναστασία Ζωή Σουλιώτου

Δρ., Εικαστικός, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τ.Ε.Π.Α.Ε. Α.Π.Θ.
asouli@nured.auth.gr; asouliotou@gmail.com

Ευαγγελία Χατζηνικολάκη

Μουσικολόγος, Υποψήφια Διδάκτωρ, Τ.Ε.Π.Α.Ε. Α.Π.Θ.
echatzibk@nured.auth.gr; lianikos@windowslive.com

Περίληψη

Η επαφή των παιδιών με τις τέχνες ήδη από την πρώιμη παιδική και την προσχολική ηλικία ενέχει πολλαπλά οφέλη: μαθησιακά, κοινωνικά, ψυχικά και συναισθηματικά. Ακόμα περισσότερο, η διασύνδεση των τεχνών και η διακαλλιτεχνική δημιουργία καλλιεργεί μία πλούσια, πολυεπίπεδη και πολυαισθητηριακή εμπειρία. Μέσα σε αυτό το σκεπτικό, υλοποιήθηκε σειρά δραστηριοτήτων εικαστικών τεχνών και μουσικής με παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας με θέμα την τέχνη των Αβορίγινων. Πρόκειται για την αυτόχθονη τέχνη των κατοίκων της Αυστραλίας, η οποία φημίζεται για τη διακαλλιτεχνικότητα, την επικοινωνιακή της λειτουργικότητα και τη σύνδεσή της με τη φύση και τη γη. Λόγω της έλλειψης γραπτής γλώσσας, η τέχνη των Αβορίγινων αποτελεί, παράλληλα με την αισθητική της διάσταση, πληροφορία που παίρνει τη μορφή αφήγησης, ενώ σε πολλές περιπτώσεις έχει και θέση βιβλίου. Στην εργασία παρουσιάζεται σειρά διακαλλιτεχνικών δραστηριοτήτων μουσικής και εικαστικών τεχνών με παιδιά Α' Δημοτικού, με αφορμή και θέμα την τέχνη των Αβορίγινων. Η μεθοδολογία περιλαμβάνει βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικά με την τέχνη των Αβορίγινων, ενώ τα αποτελέσματα προέκυψαν από επιτόπια παρατήρηση, σημειώσεις πεδίου και από την ανάλυση των παιδικών σχεδίων, των μουσικών οργάνων και των αφηγήσεων των παιδιών. Μέσα από τις δραστηριότητες και τα παραγόμενα έργα παράγονται αφηγήσεις, οι οποίες αντανakλούν την κατανόηση των στοιχείων της τέχνης των Αβορίγινων, αλλά ταυτόχρονα παρατηρείται συνδυασμός των στοιχείων αυτών με τα ηλικιακά και πολιτισμικά δεδομένα των παιδιών. Η σειρά διακαλλιτεχνικών και διαπολιτισμικών δραστηριοτήτων αναδεικνύει τη συμβολή παρόμοιων εγχειρημάτων στο ευ ζην και την ψυχική ευημερία των παιδιών.

Λέξεις-κλειδιά: Παιδική Τέχνη, Τέχνη των Αβορίγινων, Εικαστικές Τέχνες, Μουσική, Ευημερία, Ευ Ζην.

1. Εισαγωγή

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας τονίζει τη σημασία της επαφής με αυτόχθονες πληθυσμούς και πολιτισμούς για την επίτευξη της ευημερίας, της ισοτιμίας και της αειφορίας στις κοινωνίες (World Health Organization, 2021). Από την άλλη πλευρά, σε σύγκλιση με αυτήν την αναφορά, η σύγχρονη τέχνη χαρακτηρίζεται εδώ και πάνω από μισό αιώνα από μία αυξανόμενη πολυφωνία και διαπολιτισμικότητα, μέσα από εγχειρήματα ανίχνευσης εκλεκτικών συγγενειών και δημιουργικής έκφρασης, αλλά και «συνομιλιών» γεωγραφικά απομακρυσμένων πολιτισμών. Ενδεικτικά αναφέρονται: α) η έκθεση *Van Gogh-rêves de Japon/Hiroshige-L'art du voyage* (2012) στην Πινακοθήκη του Παρισιού, όπου παρουσιάστηκαν οι ομοιότητες έργων του Ολλανδού μεταϊμπρεσιονιστή και ιαπωνιστή Βαν Γκογκ, ο οποίος εμπνεύστηκε από το έργο του Ιάπωνα Hiroshige (Pinacothèque de Paris, 2012), β) η έκθεση *Δήμητρα/Pachamama* (2014) στην Γκαλερί Espace Cinko στο Παρίσι, το σκεπτικό της οποίας αφορούσε τη σύνδεση δύο μύθων και γυναικείων θεοτήτων της γης: αφενός του αρχαιοελληνικού μύθου της θεάς Δήμητρας και αφετέρου του μύθου των Ίνκας

για την Pachamama, όπου τα ονόματα και των δύο θεοτήτων σημαίνουν «μητέρα γη» (Souliotou & Flores, 2014), γ) η έκθεση *Τόπος και τοπίο: αυτόχθονη τέχνη της Αυστραλίας και η πρόσληψή της από σύγχρονους Έλληνες εικαστικούς* (2026) στο Αμφιθέατρο «Δημήτριος Γλάρος» του Δι.Κ.Ε.Π.Π.Ε.Ε. «Σταύρος Νιάρχος» του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Μπήτσικας, 2026), στην οποία αποτυπώνεται η έμπνευση και η συνομιλία Ελλήνων εικαστικών με την τέχνη των Αβορίγινων της Αυστραλίας, δ) το WOMEX (World Music Expo) (n.d.), το οποίο πραγματοποιείται σε ετήσια βάση σε διάφορες πόλεις του κόσμου (Manchester-U.K., Tampere-Finland, Las Palmas-Gran Canaria), και αποτελεί τη μεγαλύτερη διεθνή διοργάνωση αφιερωμένη στη Μουσική του Κόσμου (ΜτΚ), αναδεικνύοντας καλλιτέχνες από Αφρική, Ασία, Μέση Ανατολή, Βαλκάνια, Λατινική Αμερική και Ευρώπη, και λειτουργώντας ως σημείο συνάντησης της μουσικής δημιουργίας με την εκπαίδευση και τον πολιτισμό, ε) το Rainforest World Music Festival (n.d.), το οποίο πραγματοποιείται κάθε χρόνο στη Σαραουάκ της Μαλαισίας και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα φεστιβάλ ΜτΚ στην Ασία, εστιάζοντας σε παραδοσιακές μουσικές από Ασία, Ωκεανία, Αφρική και Ευρώπη.

Η δε ανάγκη για δημιουργία αφηγημάτων στη Δημόσια Τεχνητή Νοημοσύνη (Public Artificial Intelligence-Public AI) με βάση τον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά, αλλά και για αυθεντικότητα, καθίσταται επιτακτική (Aldana et al., 2026). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η ενασχόληση σε επίπεδο τέχνης και εκπαίδευσης, η έρευνα και η δημιουργία περιεχομένου με αυτόχθονες πολιτισμούς, όπως στην περίπτωση των Αβορίγινων της Αυστραλίας που αποτελούν το θέμα των εκπαιδευτικών διακαλλιτεχνικών δραστηριοτήτων της παρούσας εργασίας, δύνανται να συμβάλλουν στη διάδοση και διάσωση αυθεντικών και πλούσιων εμπειριών (Souliotou & Chatzinikolaki, under publication).

Η τέχνη των Αβορίγινων της Αυστραλίας και άλλων νησιών της Ωκεανίας φημίζεται για τη στενή της σχέση με τη φύση και για τον συνδυασμό των τεχνών της μουσικής, της ζωγραφικής και του χορού με την αφήγηση και τη δημιουργία ιστοριών. Ο πλούτος και η πληθώρα υλικών και τεχνοτροπιών δημιουργούν πρόσφορες συνθήκες για δημιουργικές και διακαλλιτεχνικές δραστηριότητες με παιδιά (Kohl & Potter, 2003). Λόγω της έλλειψης γραπτής γλώσσας, η τέχνη των Αβορίγινων αποτελεί, παράλληλα με την αισθητική της διάσταση, πληροφορία, αφήγηση ή όνειρο που παίρνει τη μορφή χάρτη, ενώ σε πολλές περιπτώσεις επέχει και θέση βιβλίου (Réunion des Musées Nationaux, 2006). Ερευνητές ανθρωπολόγοι έχουν σε μεγάλο βαθμό αποκωδικοποιήσει στοιχεία της σύνθεσης στη ζωγραφική των Αβορίγινων, τα οποία λαμβάνουν διαστάσεις συμβόλων (εφεξής σχήματα-σύμβολα ή στοιχεία-σύμβολα της τέχνης των Αβορίγινων) και καθιστούν τα ζωγραφικά τους έργα -εν μέρει τουλάχιστον- αποκωδικοποιήσιμα (Musée du Quai Branly, 2012).

Τα παραπάνω στοιχεία ελήφθησαν υπόψη για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση διακαλλιτεχνικών δραστηριοτήτων μουσικής και εικαστικών τεχνών με θέμα την τέχνη των Αβορίγινων με παιδιά Πρώτης Δημοτικού. Οι δραστηριότητες αυτές θα παρουσιαστούν στις επόμενες ενότητες της παρούσας εργασίας, με στόχο την ανίχνευση της επίδρασης της τέχνης των Αβορίγινων και τη διερεύνηση της απόκρισης των παιδιών.

2. Μεθοδολογία

Η μεθοδολογία της εργασίας περιλαμβάνει βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικά με τις εικαστικές τέχνες και τη μουσική στην εκπαίδευση και -πιο εστιασμένα- με την τέχνη των Αβορίγινων, την αναγκαιότητα γνωριμίας και «συνομιλίας» με διαφορετικούς πολιτισμούς και τη συμβολή διακαλλιτεχνικών και διαπολιτισμικών πρακτικών στην ψυχική ευημερία και στο ευ ζην. Στις επόμενες ενότητες της εργασίας γίνεται παρουσίαση διακαλλιτεχνικών δραστηριοτήτων εικαστικών τεχνών και μουσικής με 16 παιδιά Πρώτης Δημοτικού, 8 αγόρια

και 8 κορίτσια. Τα αποτελέσματα της εργασίας προέκυψαν από επιτόπια παρατήρηση, σημειώσεις πεδίου και από την ανάλυση των παιδικών σχεδίων, των μουσικών οργάνων που κατασκεύασαν και των αφηγήσεών τους. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των παιδικών σχεδίων χρησιμοποιείται η διαγραμματική ανάλυση της σύνθεσης (Shiff, 1946), της οπτικής τους οργάνωσης και αφήγησης στο Παράρτημα της εργασίας.

3. Σειρά διακαλλιτεχνικών δραστηριοτήτων με θέμα την τέχνη των Αβορίγινων

Οι διακαλλιτεχνικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες οργανώθηκαν σε τρεις φάσεις: α) η φάση της προετοιμασίας, β) η φάση της υλοποίησης και γ) η φάση της παρουσίασης του έργου των παιδιών. Πιο αναλυτικά, το όλο εγχείρημα αναπτύχθηκε ως εξής.

3.1. Α' φάση της προετοιμασίας

Η προετοιμασία περιελάμβανε συναντήσεις των συγγραφέων, συζητήσεις σχετικά με την τέχνη των Αβορίγινων, τη δημιουργία του εκπαιδευτικού υλικού με βάση βιβλιογραφία, τον σχεδιασμό των δραστηριοτήτων και την οργάνωση των πρακτικών ζητημάτων: υλικά, διαμόρφωση χώρου, χρονική διάρκεια δραστηριοτήτων.

3.2. Β' φάση της υλοποίησης

Η υλοποίηση περιελάμβανε τρεις διαδοχικές συναντήσεις-μαθήματα.

3.2.1. Μάθημα 1ο-Εισαγωγή

Το 1ο μάθημα περιελάμβανε αρχική παρουσίαση του πολιτισμού και της τέχνης των Αβορίγινων, καθώς και επιτόπιες εισαγωγικές δραστηριότητες. Πιο αναλυτικά, διαρθρώθηκε ως εξής:

1α) Χρωματισμός χρωμοσελίδων που αναπαριστούν μουσικά όργανα των Αβορίγινων.

1β) Παρουσίαση με θέμα την τέχνη των Αβορίγινων, με έμφαση στη μουσική.

1γ) Πρώτη επαφή με τα μουσικά όργανα.

Αρχικά, δόθηκαν στα παιδιά οι χρωμοσελίδες (δραστηριότητα 1α), ως αφόρμηση της σειράς διακαλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, χωρίς να τους γίνει γνωστό τι αναπαριστούσαν τα σχέδια. Αφού τα παιδιά ζωγράφισαν με διάφορους ευφάνταστους τρόπους τις χρωμοσελίδες, η εκπαιδευτικός τους έκανε μία παρουσίαση σχετικά με τους Αβορίγινους και τα όργανά τους (ντιτζεριντού, μπουλρόρερ, κλάπστικς κ.ά.) (δραστηριότητα 1β). Ιδιαίτερη εντύπωση προκάλεσε το βίντεο με τον ηλικιωμένο Αβορίγινα που παίζει μουσική με το φύλλο του ευκάλυπτου.

3.2.2. Μάθημα 2ο-Ζωγραφική με αφορμή την τέχνη των Αβορίγινων

2α) Παρουσίαση και αποκωδικοποίηση των σχημάτων-συμβόλων της ζωγραφικής των Αβορίγινων.

2β) Παρουσίαση των dreaming paths.

2γ) Ζωγραφική/σχεδιαστική δημιουργία των παιδιών. Στη δραστηριότητα αυτή τα παιδιά δημιούργησαν τη δική τους ιστορία μέσα από μια ζωγραφιά.

Στο δεύτερο μάθημα, τα παιδιά παρακολούθησαν με αμείωτο ενδιαφέρον την παρουσίαση της αποκωδικοποίησης των σχημάτων-συμβόλων της ζωγραφικής των Αβορίγινων (Musée du Quai Branly, 2012). Μετά την παρουσίαση, δόθηκαν στα παιδιά λευκές κόλλες Α4, με την οδηγία να ζωγραφίσουν εμπνεόμενα από τους Αβορίγινους, δηλαδή να ζωγραφίσουν μια ιστορία. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η εκπαιδευτικός και δεύτερη συγγραφέας δεν τους προειδοποίησε ότι θα χρειαστεί να αφηγηθούν την ιστορία τους. Ωστόσο, μετά το τέλος του δοσμένου χρόνου, τα παιδιά ζήτησαν παράταση, καθώς ήθελαν να συμπληρώσουν στοιχεία στη ζωγραφιά τους. Κατά τη

διαδικασία της δημιουργίας των έργων τους, τα παιδιά συχνά ζητούσαν από την εκπαιδευτικό να γυρίζει τις διαφάνειες της παρουσίασης, ώστε να βλέπουν ξανά και ξανά το σύμβολο που τούς ενδιέφερε. Πριν την κρούση του κουδουνιού για διάλειμμα, η εκπαιδευτικός ζήτησε από τα παιδιά να φέρουν στο επόμενο μάθημα δοχεία τυλιγμένα με λευκό χαρτί και μπαλόνια. Εκτός της ενημέρωσης των παιδιών, η εκπαιδευτικός επικοινωνώντας την πρόθεσή της να γίνει δραστηριότητα κατασκευής μουσικών οργάνων στους γονείς, παρακαλώντας να φέρει κάθε παιδί αυτό που τού ζητήθηκε.

3.2.3. Μάθημα 3ο-Κατασκευή μουσικών οργάνων

3α) Φιλοτέχνηση αυτοσχέδιων μουσικών οργάνων: Η κατασκευή μουσικών οργάνων αποτελεί διακαλλιτεχνική δραστηριότητα μουσικής και εικαστικών τεχνών που προωθεί τον πειραματισμό με ήχους και μουσική, ενώ μπορεί να συνδυαστεί και με δραστηριότητες χορού (Τρίμη, 2021). Με βάση το σκεπτικό αυτό, στο τρίτο μάθημα, όλα τα παιδιά είχαν μαζί τους κουτάκια τυλιγμένα με λευκή κόλλα χαρτιού και μπαλόνια. Η εκπαιδευτικός τούς εξήγησε ότι θα κατασκευάσουν τύμπανα, σαν αυτά που είχαν οι Αβορίγινες. Έπρεπε, λοιπόν, κάθε παιδί να ζωγραφίσει το τύμπανό του με τον τρόπο που είχαν διδαχθεί στο προηγούμενο μάθημα. Αξιοσημείωτο είναι ότι κανένα παιδί δε ζήτησε να δει πάλι τα σύμβολα και τις ερμηνείες τους. Τα παιδιά ξεκίνησαν τη διακόσμηση των δοχείων και όποτε κάποιο παιδί τελείωνε, πήγαινε στην έδρα, όπου η εκπαιδευτικός έκοβε και προσάρμοζε το μπαλόνι με τέτοιο τρόπο ώστε να μετατραπεί σε μεμβράνη του τυμπάνου. Η σχολική ώρα δεν άρκεσε για την ολοκλήρωση όλων των διακοσμήσεων. Αρκετά παιδιά ζήτησαν παράταση χρόνου, κάτι που δεν μπορούσε να συμβεί, καθώς ήταν η τελευταία διδακτική ώρα του ημερήσιου κύκλου. Τα παιδιά ρώτησαν την εκπαιδευτικό, με κάποια αγωνία, αν μπορούσαν να πάρουν τα όργανα στο σπίτι τους, ώστε να ολοκληρώσουν τη διακόσμηση και να τα φυλάξουν και η εκπαιδευτικός συμφώνησε.

Κατά τη διάρκεια του μαθήματος, τα παιδιά μοιράζονταν χρώματα, κοιτάζοντας το έργο των υπολοίπων, χωρίς όμως να το μιμούνται. Κάθε παιδί που έφευγε από την έδρα με το μπαλόνι στη θέση της μεμβράνης του τυμπάνου, χτυπούσε το τύμπανο με τα δάχτυλα ή με το μολύβι του. Μερικά, δε, είχαν τόση ορμή στην κρούση, που το μπαλόνι εκσφενδονιζόταν μακριά, και τότε πλησίαζαν στην έδρα, κάπως ενοχικά, ζητώντας από την εκπαιδευτικό να εφαρμόσει νέο μπαλόνι.

3.3. Γ' φάση της παρουσίασης του έργου των παιδιών

Γ-2) Προφορική παρουσίαση της ιστορίας που ζωγράφισε το κάθε παιδί στο 2ο μάθημα.

Γ-3) Συλλογική τοποθέτηση των μουσικών οργάνων σε συγκεκριμένο σημείο στην τάξη.

Στο τέλος του 2ου μαθήματος, η εκπαιδευτικός και δεύτερη συγγραφέας ζήτησε από κάθε παιδί ξεχωριστά να αφηγηθεί προφορικά την ιστορία του (δραστηριότητα Γ-2). Η ίδια κρατούσε παράλληλα αναλυτικές σημειώσεις πεδίου. Κάθε παιδί «ξετύλιξε τον μίτο» της δικής του ιστορίας προφορικά με βάση τα σχήματα-σύμβολα που χρησιμοποίησε στο σχέδιό του. Κάποια παιδιά ήταν πιο άνετα στην προφορική παρουσίαση, ενώ κάποια άλλα χρειάστηκαν ενθάρρυνση για να εκφραστούν. Σε κάθε περίπτωση, η προφορική παρουσίαση του κάθε σχεδίου και της ιστορίας που αποτυπώνει έδωσε την ευκαιρία στα παιδιά να δουν τα σχέδια και τις ιστορίες των συμμαθητών και συμμαθητριών τους και έτσι η όλη εμπειρία ήταν πιο ολοκληρωμένη. Παράλληλα, απέκτησαν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση μέσα από την παρουσίαση της δημιουργίας τους. Στο δε 3ο μάθημα τα παιδιά, στο τέλος της διδακτικής ώρας, τοποθέτησαν τα τύμπανα, τα οποία είχαν επιζωγραφίσει και κατασκευάσει κατά τη διάρκεια του μαθήματος, όλα μαζί πάνω σε θρανία, για να δουν το τελικό συλλογικό αισθητικό αποτέλεσμα (δραστηριότητα Γ-3) (Παράρτημα-Εικόνα 3).

4. Αποτελέσματα

Από την επιτόπια παρατήρηση της δεύτερης συγγραφέως προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια του 1ου μαθήματος τα παιδιά έδειξαν γοητευμένα και συνεπαρμένα, δε συζητούσαν μεταξύ τους, παρά παρακολουθούσαν με προσοχή την παρουσίασή της για την τέχνη και ιδιαίτερα για τη μουσική των Αβορίγινων. Από τις σημειώσεις πεδίου της δεύτερης συγγραφέως κατά το 2ο μάθημα, αναφορικά με την παρουσίαση των σχημάτων-συμβόλων των Αβορίγινων (δραστηριότητα 2α), τα οποία στη συνέχεια τα παιδιά ενέταξαν στα σχέδιά τους, κατά τη διάρκεια της παρουσίασης έκαναν στην εκπαιδευτικό ερωτήσεις όπως «Κυρία, τι εννοείτε συναντιούνται δύο τόποι;» ή «Κυρία, το ίδιο σχήμα για τη γυναίκα και τον ήρωα;». Οι ερωτήσεις αυτές πιστοποιούν το αμείωτο ενδιαφέρον των παιδιών, αλλά και την περιέργειά τους να γνωρίσουν και να κατανοήσουν ουσιαστικά και σε βάθος το κάθε σχήμα-σύμβολο ξεχωριστά. Στη διαπίστωση αυτή συντείνει και το γεγονός ότι κατά τη διαδικασία της δημιουργίας των έργων ζωγραφικής των παιδιών, τα παιδιά συχνά ζητούσαν από την εκπαιδευτικό να γυρίζει τις διαφάνειες της παρουσίασης, ώστε να βλέπουν ξανά και ξανά το σύμβολο που τούς ενδιέφερε.

Κατά την προφορική παρουσίαση των ιστοριών που αποδίδονται στα σχέδια των παιδιών (δραστηριότητα Γ-2) παρατηρήθηκε ότι σε γενικές γραμμές τα παιδιά χρησιμοποίησαν τα σχήματα-σύμβολα της τέχνης των Αβορίγινων με τρόπο που απέδιδε με ακρίβεια το νόημά τους, σύμφωνα με την αποκωδικοποιημένη από ανθρωπολόγους ερμηνεία τους που τούς παρουσίασε η εκπαιδευτικός (δραστηριότητα 2α) (Musée du Quai Branly, 2012). Όπως θα διαφανεί στις υποενότητες 4.1. και 4.2. και στο Παράρτημα, κάποια σχέδια ήταν πιο απλά, όπως για παράδειγμα τα σχέδια με σχήματα-σύμβολα που αναπτύσσονται στον άξονα μίας οριζόντιας γραμμής, οπότε τα παιδιά είπαν με λιγότερα λόγια την ιστορία. Άλλα σχέδια ήταν πιο πολύπλοκα, όπως για παράδειγμα σχέδια με σύμβολα που αναπτύχθηκαν σε άξονες με παράλληλες οριζόντιες γραμμές ή σχέδια με άλλη διάταξη σχημάτων-συμβόλων ή σχέδια με σχήματα-σύμβολα τοποθετημένα σε ακανόνιστη διάταξη σε όλη την επιφάνεια του χαρτιού. Σε αυτές τις περιπτώσεις σχεδίων τα παιδιά παρουσίασαν την ιστορία τους με περισσότερα λόγια. Παρόλα αυτά, υπήρξαν και παιδιά με πολύπλοκα σχέδια, που παρουσίασαν λακωνικά την ιστορία τους, αφήνοντας κάποια κενά και απορίες, αλλά και παιδιά που επέλεξαν να μην εκφραστούν καθόλου, παρά την παρότρυνση και την ενθάρρυνση.

Η επικοινωνία της εκπαιδευτικού με τους γονείς για την προετοιμασία του 3ου μαθήματος κατασκευής μουσικών οργάνων ενίσχυσε τη σύνδεση σχολείου-οικογένειας προεκτείνοντας τη δημιουργική δράση για τους Αβορίγινους στην ευρύτερη κοινότητα των οικογενειών των παιδιών. Σε σχέση με τα δεδομένα που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια του 3ου μαθήματος, τα παιδιά ανέπτυξαν αλληλεπίδραση μέσα από το μοίρασμα υλικών ζωγραφικής και μέσα από την ταυτόχρονη δημιουργία και επιζωγράφιση μουσικών οργάνων, στην οποία το κάθε παιδί έβλεπε την αντίστοιχη δημιουργία του άλλου, αναπτύσσοντας, όμως, τη δική του ιδέα στο σχέδιο και τη διακόσμηση του μουσικού οργάνου. Ο ενθουσιασμός τους από τη δημιουργία τυμπάνου με τη βοήθεια της εκπαιδευτικού και δεύτερης συγγραφέως διαφάνηκε μέσα από την ορμή τους στην κρούση των τυμπάνων.

4.1. Ανάλυση παιδικών σχεδίων

Για την ανάλυση των παιδικών σχεδίων εφαρμόστηκε ανωνυμοποίηση των εικόνων τους και κωδικοποίηση των συμμετεχόντων παιδιών: Α1, Α2,..., Α8 για τα αγόρια και Κ1, Κ2,..., Κ8 για τα κορίτσια. Στα παιδικά σχέδια παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά κατανόησαν, αφομοίωσαν και ενέταξαν τα στοιχεία-σύμβολα της τέχνης των Αβορίγινων στις δικές τους ζωγραφικές

συνθέσεις. Το γεγονός ότι ζητούσαν συνεχώς να ανατρέχουν σε κάθε σύμβολο ξεχωριστά, για να δουν τη μορφή του και το νόημά του, δείχνει ότι το οπτικό «λεξιλόγιο» των Αβορίγινων τούς τράβηξε το ενδιαφέρον και ότι κατανόησαν ότι πρόκειται για συστατικά στοιχεία τα οποία μπορούν να παραγάγουν σύνολα, συνθέσεις και αφηγήσεις, για μέρη που σε κάθε σχέδιο μπορούν να συγκροτήσουν ένα όλο.

Σε γενικές γραμμές, επιβεβαιώνεται η βιβλιογραφία σχετικά με το σχεδιαστικό στάδιο που αντιστοιχεί στην ηλικία των παιδιών. Σύμφωνα με τα στάδια του Luquet, η ηλικία τους εντάσσεται στο διάστημα περίπου από τα τέσσερα (4) έως τα οκτώ (8) έτη και χαρακτηρίζεται ως διανοητικός ρεαλισμός (Luquet, 1913; Luquet, 1927), σύμφωνα με τον οποίο τα παιδιά αποτυπώνουν σχεδιαστικά πιο πολύ αυτό που γνωρίζουν, αυτό που ξέρουν, χωρίς να προκύπτει το σχέδιό τους τόσο μέσα από την παρατήρηση και την ακριβή απόδοση των αναλογιών και γενικότερα της οπτικής πραγματικότητας. Στη δραστηριότητα, μάλιστα, με τη ζωγραφική των Αβορίγινων φαίνεται ότι η γνώση και η αποκωδικοποίηση του νοήματος των συμβόλων συνδυάστηκε και ταίριαξε με τη λογική του διανοητικού ρεαλισμού, καθώς τα σύμβολα αυτά εισήλθαν στο παιδικό τους σχέδιο και στον εσωτερικό κόσμο τους που αποτυπώνεται σε αυτό. Στη συνέχεια, τα σύμβολα αυτά λειτούργησαν συμπληρωματικά στη γνώση τους και αποτέλεσαν αναπόσπαστο κομμάτι του σχεδίου τους. Ένα ακόμα αξιοσημείωτο στοιχείο είναι ότι τα παιδιά προσάρμοσαν στα δικά τους ηλικιακά και πολιτισμικά δεδομένα τα σχέδια-σύμβολα της τέχνης των Αβορίγινων στα παιδικά σχέδια, πράγμα που διαπιστώνεται -μεταξύ άλλων- από το ότι οι αφηγήσεις τους οργανώνονται από αριστερά προς τα δεξιά (αντίστροφα σε σχέση με τη διάταξη των στοιχείων στην τέχνη των Αβορίγινων, όπως επισημάνθηκε στην Εισαγωγή), όπως συμβαίνει με την ελληνική γραφή.

Η δε απόδοση των χωρικών σχέσεων σε πολλά σχέδια γίνεται με συνηθισμένους -για τα δεδομένα του παιδικού σχεδίου πρωτοσχολικής ηλικίας- τρόπους, πιο συγκεκριμένα: α) με την πράσινη γραμμή του εδάφους στην κάτω πλευρά του χαρτιού και με την αντίστοιχη γαλάζια γραμμή του ουρανού και τον ήλιο στην πάνω πλευρά (σχέδια των K2, K6 [Παράρτημα-Εικόνα 5], αλλά και του A8 στην πίσω πλευρά του χαρτιού), β) με το πάνω και το κάτω, του ουρανού και του εδάφους αντίστοιχα, να υπονοείται ότι βρίσκεται στην πάνω και κάτω πλευρά του χαρτιού, χωρίς να σχεδιάζεται γραμμή (σχέδια των A7, K3 και K3 στην πίσω πλευρά του χαρτιού) καθώς και γ) η οριζόντια γραμμή πάνω στην οποία «ξεδιπλώνονται» τα στοιχεία της σύνθεσης (σχέδια των A6, A7, K2, K3, K5, K6 [Παράρτημα-Εικόνα 5], αλλά και των A6, A8 και K3 στην πίσω πλευρά του χαρτιού) (Daucher & Seitz, 2003). Τα αντικείμενα και τα σχήματα μέσα στα σχέδια αποδίδονται ολόκληρα, το ένα δίπλα στο άλλο, χωρίς κάποιο από αυτά να «κρύβεται» πίσω από άλλο αντικείμενο, ενώ η γενική αντίληψη του χώρου και των πραγμάτων παραμένει επίπεδη, πράγμα που παρατηρείται σε αυτήν την ηλικία, με βάση την έρευνα στο παιδικό σχέδιο (Chapman, 1993; Daucher & Seitz, 2003). Σε όλα τα σχέδια των παιδιών ακολουθείται παρατακτική διάταξη των σχεδίων-συμβολών που είναι εμπνευσμένα από την τέχνη των Αβορίγινων και σε κανένα σχέδιο δεν υπάρχει ένδειξη απόδοσης βάθους.

Από τα σχέδια στις χρωμοσελίδες (δραστηριότητα 1α, πρβλ. Ενότητα 2 και Παράρτημα-Εικόνα 1) χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί το σχέδιο του A1 (Παράρτημα-Εικόνα 2) όπου το μουσικό όργανο γίνεται ανθρώπινη φιγούρα. Ο ανθρωπομορφισμός, η τάση να αποδίδονται με ανθρώπινα χαρακτηριστικά διάφορα στοιχεία -ακόμα και αντικείμενα- στο παιδικό σχέδιο, απαντάται σε πολλές περιπτώσεις στην πρώτη σχολική ηλικία. Σύμφωνα με την Kellogg (2015), οι απαρχές του εντοπίζονται ήδη από την πρώιμη παιδική ηλικία, όταν σχεδιάζεται ο κύκλος και στη συνέχεια του προσδίδονται χαρακτηριστικά προσώπου, πράγμα που γίνεται σε ανθρώπινες φιγούρες, αλλά και στον ήλιο (τέτοια περίπτωση ήλιου με μάτια

και στόμα ανθρώπινου προσώπου εντοπίζεται και στο σχέδιο σε χρωμοσελίδα του Α4, Παράρτημα-Εικόνα 1), σε λουλούδια και πολλά άλλα αντικείμενα. Στον κύκλο προσαρτώνται τα μέλη του σώματος (π.χ. μαλλιά, χέρια, πόδια) ή του αντικειμένου (π.χ. οι ακτίνες του ήλιου), πράγμα που συνεχίζεται στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία. Αναφορικά με την ανθρώπινη φιγούρα, ο πρωταρχικός κύκλος σε συνδυασμό με τα χαρακτηριστικά του προσώπου και -περιφερειακά αυτού- τα μέλη του σώματος, σηματοδοτεί τη μετάβαση στο στάδιο του «κεφαλοπόδη» ή «γυρίνου» ή «ανθρώπου-κεφάλα», εφεξής στάδιο του «ανθρώπου-κεφάλα». Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει πολλές και ποικίλες εκδοχές πριν φτάσουμε στη μετεξέλιξή του, η οποία είναι το λεγόμενο στάδιο του «ανθρωπάκου» (Σουλιάτου, 2021). Το σχέδιο της Εικόνας 2 στο Παράρτημα αποτελεί εκδοχή του «ανθρώπου-κεφάλα» με τη μορφή μουσικού οργάνου των Αβορίγινων.

Στο σχέδιο με χρωμοσελίδα του Α2 το όργανο των Αβορίγινων μετατρέπεται σε μαγικό ραβδί, ενώ το Α5 σε αντικείμενο που φωτίζει. Εκτός από τα σχέδια των Α1, Α2 και Α5, στα οποία το μουσικό όργανο μετατρέπεται και σε κάτι άλλο, στα υπόλοιπα σχέδια των παιδιών στις χρωμοσελίδες υπάρχει η τάση να γεμίζουν το σχέδιο με πολλά χρώματα, δημιουργώντας μικρότερες μονοχρωματικές φόρμες και διαιρώντας ή διασπώντας τη φόρμα που σχηματίζεται από το περίγραμμα του οργάνου (σχέδια των Α3, Α4, Α5, Α6, Α7, Α8, Κ1, Κ2, Κ3, Κ5, Κ6 και Κ8), ενώ σε πολλές περιπτώσεις προσθέτουν μέσα στο όργανο και άλλα σχήματα, όπως τα σχέδια των Α2 (αστέρια, τετράγωνα) και Α7 (τρίγωνα, τετράγωνα, κύκλοι), αλλά και της Κ1 που ζωγράφισε και νότες στο εσωτερικό του περιγράμματος του οργάνου (Παράρτημα-Εικόνα 1).

Σε μερικές περιπτώσεις σχεδίων με χρωμοσελίδες το χρωμάτισμα περιορίζεται εντός του μουσικού οργάνου (σχέδια των Κ2, Κ3, Κ6 και Κ8) και μάλιστα όλα αυτά τα σχέδια είναι δημιουργημένα από κορίτσια. Στα υπόλοιπα 11 σχέδια έχουν σχεδιαστεί στοιχεία και εκτός του μουσικού οργάνου. Στο σχέδιο του Α1 (Παράρτημα-Εικόνα 2) τα πόδια και τα χέρια του «ανθρώπου-μουσικού οργάνου» ζωγραφίζονται εκτός περιγράμματος, προσαρτώνται, όμως σε αυτό. Στα σχέδια των Α3 και Α4 ζωγραφίζονται σύμβολα και πρόσωπα ζώων και εμοjis εκτός του περιγράμματος, ιδιαίτερα στου Α4 σχεδιάζονται και καρδιές και ο ήλιος στην κάτω δεξιά γωνία, πράγμα που συνιστά ανατροπή σε σχέση με τη συνηθισμένη του τοποθέτηση στην πάνω δεξιά ή αριστερή γωνία. Καρδιές εντοπίζονται στο φόντο και στο σχέδιο του Α8, μαζί με έναν κίτρινο ήρωα και ένα κίτρινο αντικείμενο. Στο δε σχέδιο του Α7 ζωγραφίζεται ένα ολόσωμο αρκουδάκι panda εκτός του περιγράμματος του μουσικού οργάνου, στο σχέδιο της Κ7 με παρόμοιο τρόπο ένα ουράνιο τόξο και στο σχέδιο της Κ1 ένα λιβάδι με πράσινη γραμμή εδάφους πάνω στην οποία εντοπίζονται δύο λουλούδια και ένα πράσινο βουνό που αναβλύζει ουράνιο τόξο. Αυτές οι περιπτώσεις σχεδίων, στις οποίες δημιουργήθηκαν επιπλέον αντικείμενα στο φόντο (εμοjis, καρδιές, παιδικοί ήρωες, ζώα, λουλούδια, ήλιος κ.λπ.) δείχνουν ότι τα παιδιά πρόσθεσαν στοιχεία και από το δικό τους πολιτισμικό υπόβαθρο, από τα σύμβολα του δικού τους πολιτισμού με βάση τα ερεθίσματα που έχουν.

Στη δραστηριότητα 2γ, η οποία περιελάμβανε ζωγραφική/σχεδιαστική δημιουργία των παιδιών, χρησιμοποιήθηκαν σχήματα-σύμβολα της τέχνης των Αβορίγινων και τα παιδιά δημιούργησαν τη δική τους ιστορία μέσα από τη ζωγραφιά τους. Το σχέδιο του Α8 (Παράρτημα-Εικόνα 4) ακολουθεί γραμμική αφήγηση που εκδιπλώνεται από αριστερά προς τα δεξιά και οργάνωση ροής μέσα από ισομεγέθη περίπου στοιχεία σύνθεσης (Παράρτημα-Διάγραμμα 2), το καθένα από τα οποία είναι ξεχωριστό σύμβολο της τέχνης των Αβορίγινων. Όλα τα σχήματα-σύμβολα είναι παρατεταγμένα στον οριζόντιο άξονα, σε σειρά, με ενδιαφέρουσα εξαίρεση το προ-τελευταίο (4), το οποίο αναπτύσσεται περισσότερο και είναι μεγαλύτερο από τα υπόλοιπα στον κατακόρυφο άξονα, αλλά και το τελευταίο (5), το οποίο

βρίσκεται πιο κάτω από όλα τα υπόλοιπα (Παράρτημα-Διάγραμμα 1). Το προτελευταίο (4) σηματοδοτεί αφηγηματικά τη μετάβαση από έναν τόπο σε άλλον, πράγμα που κατά πάσα πιθανότητα αποτελεί την αιτιολόγηση για την τοποθέτηση του τελευταίου συμβόλου στο κάτω δεξιά μέρος του χαρτιού, σε απόκλιση από τον οριζόντιο άξονα των προηγούμενων.

Γραμμική αφήγηση στον οριζόντιο άξονα, με εκδίπλωση της αφήγησης από αριστερά προς τα δεξιά και δημιουργία νοητής οριζόντιας γραμμής ή γραφικού διανύσματος που ορίζει τη σειρά των σχημάτων-συμβόλων-αντικειμένων (Zettl, 1999), πάνω στη γραμμή εδάφους, εμφανίζεται στα σχέδια των K2, K3 και K6. Στα μεν σχέδια των K2 και K6 η γραμμή εδάφους αναπαρίσταται με πράσινη οριζόντια γραμμή, ενώ στην περίπτωση της K3 γραμμή εδάφους είναι η κάτω πλευρά του χαρτιού και η ίδια λογική εντοπίζεται και στο πίσω μέρος του χαρτιού της που περιέχει προσχέδιο. Το ίδιο συμβαίνει με τη γραμμή εδάφους και στο σχέδιο του A7, το οποίο, όμως, αναπαριστά μία ανθρώπινη γυναικεία φιγούρα και ένα φίδι με πιο παραστατικό και ρεαλιστικό τρόπο, χωρίς σχήματα-σύμβολα των Αβορίγινων. Το μόνο στοιχείο της τέχνης των Αβορίγινων στο εν λόγω σχέδιο είναι οι τελείες στον κορμό και στα μαλλιά της ανθρώπινης φιγούρας. Παρόμοια μορφή αφήγησης, γραμμική και σε οριζόντιο άξονα, αλλά χωρίς γραμμή εδάφους, εντοπίζεται στο σχέδιο του A6, όπου ο οριζόντιος άξονας βρίσκεται στο μέσο της σελίδας ως προς τον κατακόρυφο άξονα. Στο πίσω μέρος του χαρτιού του A6 υπάρχει προσχέδιο με πράσινη γραμμή εδάφους, η οποία σχηματίζεται με χειρονομιακή στροβιλοειδή ελεύθερη γραμμή και ελεγχόμενη μουτζούρα, ενώ κάποια από τα σύμβολα της τέχνης των Αβορίγινων που είναι σε οριζόντια διάταξη βρίσκονται στα ενδιάμεσα κενά της στροβιλοειδούς μουτζούρας που σχηματίζει το πράσινο έδαφος, πράγμα που καθιστά αντιληπτό ότι πρόκειται για στοιχεία που βρίσκονται μέσα στο έδαφος. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και στο προσχέδιο του A8, το οποίο βρίσκεται στο πίσω μέρος του χαρτιού, όπου εντοπίζεται το οβάλ σχήμα-σύμβολο της τέχνης των Αβορίγινων ζωγραφισμένο με κόκκινο χρώμα ως εξωτερική στρώση πάνω στην πράσινη γραμμή εδάφους. Γραμμική αφήγηση στον οριζόντιο άξονα εμφανίζει και το σχέδιο της K7, στο οποίο, όμως, υπάρχει και το σύμβολο των πουλιών που βρίσκονται πάνω από τον άξονα αυτόν και είναι καταλύτες της ιστορίας που αφηγείται οπτικά το σχέδιο, καθώς «Από πάνω τους [από τις γυναίκες] πέρασαν πουλιά και σκέφτηκαν ότι θα πετάξουν με αυτά τα πουλιά για να πάνε στους ήρωες» (K7).

4.2. Ανάλυση των αφηγήσεων

Η τέχνη των Αβορίγινων χρησιμοποιεί απλά γεωμετρικά στοιχεία, σχήματα και σύμβολα μέσα από τα οποία παράγει αφηγήσεις. Δεδομένου ότι η αφήγηση είναι η παρουσίαση μίας ιστορίας που αποτελείται από γεγονότα (Bordwell & Thompson, 2004) και το μέσο με το οποίο συγκροτείται νόημα (Χουρμουζιάδη, 2020), η ζωγραφική των Αβορίγινων με την αφηγηματικότητά της δίνει στο σχέδιο και στη ζωγραφική τη δυνατότητα να αναφέρεται σε ιστορίες που εκτυλίσσονται στον χώρο και στον χρόνο. Με βάση τη δυνατότητα αυτήν, τα παιδικά σχέδια που προέκυψαν από τη δραστηριότητα 2γ, όπου τα παιδιά ζωγράρισαν μια ιστορία χρησιμοποιώντας σύμβολα των Αβορίγινων, εμπεριέχουν οπτικές αφηγήσεις και σε πολλές περιπτώσεις έχουν στοιχεία διαδοχικής τέχνης (sequential art) με την έννοια ότι υπάρχει σειρά και αλληλουχία οπτικών στοιχείων και συμβόλων που δημιουργούν μία ιστορία (Eisner, 1990).

Όπως επισημάνθηκε στην προηγούμενη ενότητα, σε πολλά σχέδια η εκδίπλωση της αφήγησης συντελείται στον οριζόντιο άξονα και έχει κατεύθυνση από αριστερά προς τα δεξιά, πράγμα που συμβαδίζει με το γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο των παιδιών, στο οποίο το ελληνικό αλφάβητο και τα βιβλία τους διαβάζονται προς αυτήν την κατεύθυνση.

Άλλα σχέδια, όπως των A1, A2, A3, A4 και K1 περιέχουν σχήματα-σύμβολα σε όλη την επιφάνεια του χαρτιού. Ιδιαίτερα το σχέδιο της K1 (Παράρτημα-Εικόνα 6) εμφανίζει τριγωνική διάταξη στην οπτική οργάνωση των στοιχείων (Παράρτημα-Διάγραμμα 4) και έχει το στοιχείο της ταυτοχρονικότητας με την έννοια ότι υπάρχουν γεγονότα που εκτυλίσσονται παράλληλα και ταυτόχρονα, πράγμα που γίνεται αντιληπτό από την αφήγησή της (Παράρτημα-Διάγραμμα 4), στην οποία απουσιάζουν χρονικά επιρρήματα (όταν, έπειτα, μετά, ύστερα κ.λπ.) που θα έβαζαν σε διαδοχή τα γεγονότα της ιστορίας:

K1: Μια παρέα είδε πατημασιές, μια άλλη παρέα έτρωγε και μιλούσε για ένα φίδι. Σπόροι είχαν πέσει εκεί που ήταν τα πουλιά. Δυο Αβορίγινες συζητούσαν για δυο φίδια και ίχνη πουλιών.

Στο δε σχέδιο του A1 (Παράρτημα-Εικόνα 7) τα στοιχεία της σύνθεσης, τα οποία είναι σχήματα-σύμβολα της τέχνης των Αβορίγινων, αναπτύσσονται σε οριζόντιες ζώνες με κεντρική αυτή της οφιοειδούς γραμμής στο μέσο του κατακόρυφου άξονα, η οποία παριστάνει το φίδι και εκατέρωθεν αυτής αναπτύσσεται η δράση. Το φίδι, λοιπόν, καταλαμβάνει κεντρική και μεγάλη επιφάνεια στο χαρτί και είναι πρωταγωνιστική η θέση του και στην αφήγηση του παιδιού, καθώς αναφέρεται πολλές φορές και η δράση εκτυλίσσεται γύρω από αυτό. Στο Διάγραμμα 5 του Παραρτήματος, οι πράσινες συνδέσεις των αποσπασμάτων κειμένων με το «Ήταν ένα φίδι» υποδηλώνουν την υψηλή συνδεσιμότητα, άρα και την κεντρικότητα και πρωταγωνιστική θέση στην παρακάτω ιστορία του A1.

A1: Ήταν ένα φίδι. Είχαν πέσει σπόροι και το φίδι τους πήρε στη φωλιά του. Τους σπόρους τους είχαν αφήσει πουλιά. Τα πουλιά γύρισαν και έψαχναν το φίδι. Δύο ιεροί τόποι ενώθηκαν και το φίδι βγήκε έξω για να πετάξει τους σπόρους στη θάλασσα. Τα πουλιά προλάβανε και έπιασαν δύο σπόρους και οκτώ έπεσαν στη θάλασσα. Μετά ήρθε μια παρέα σε μια φωτιά και μιλούσαν για το φίδι που έκλεψε τους σπόρους. Ύστερα, τέσσερις άνθρωποι είπαν να βουτήξουν στη θάλασσα για να βρουν τους οκτώ σπόρους που χάθηκαν.

Η σύνθεση και η αφήγηση του A1 είναι πολύπλοκες, αλλά η αφήγηση εμφανίζει γραμμικότητα ως προς τη χρονική σειρά των γεγονότων, τα οποία συνδέονται και με σχέσεις αιτίου-αποτελέσματος (Bordwell & Thompson, 2004). Τα σχέδια των A2, A3 και A4 είναι, επίσης, πολύπλοκες συνθέσεις, οι οποίες αναπτύσσονται σε όλη τη σχεδιαστική επιφάνεια, χωρίς απαραίτητα να ακολουθούν την οριζοντιότητα της σύνθεσης πολλών άλλων σχεδίων που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Επίσης, ένα αξιοπρόσεκτο στοιχείο που παρατηρήθηκε ήταν ότι 12/16 (75%) παιδιά στις αφηγήσεις τους και στις ζωγραφιές τους συμπεριέλαβαν το φίδι. Στην ιστορία του A1 γίνεται αναφορά στο φίδι πέντε φορές και το φίδι είναι ο καταλύτης της δράσης και της περιπέτειας, αν όχι ο πρωταγωνιστής. Πρόκειται για μία επιλογή που κατά πάσα πιθανότητα έγινε διότι το φίδι προωθεί τη δράση και πυροδοτεί την περιπέτεια, πράγμα που σύμφωνα με θεωρίες και μοντέλα αφήγησης και σεναρίου είναι *εκ των ων ουκ άνευ* (αναπόσπαστο και απαραίτητο στοιχείο). Πιο αναλυτικά, το σενάριο μίας ιστορίας συνήθως αποτελείται από τα εξής μέρη: 1) δέση, στην οποία παρατίθενται τα βασικά στοιχεία και δεδομένα της ιστορίας, 2) σύγκρουση, η οποία συνίσταται στην αντιπαράθεση του στόχου του ήρωα με τα εμπόδια που συναντά και 3) λύση, η οποία είναι το τέλος της ιστορίας και μας αποκαλύπτει τι έγινε, τι συνέβη τελικά στον ήρωα (Field, 1986). Στο παράδειγμα ζωγραφικής των παιδιών η επιλογή

του φιδιού αντιστοιχεί στη φάση της σύγκρουσης, η οποία είναι και η απαρχή και το έναυσμα της δράσης. Το φίδι αντιπροσωπεύει, επίσης, αυτό που, σύμφωνα με το αφηγηματολογικό σχήμα του Campbell, σηματοδοτεί το πέρασμα του ήρωα από το κατώφλι που τον βγάζει από την καθημερινότητα και τον βάζει σε δοκιμασίες (Cousinau, 1990).

5. Η συμβολή των διακαλλιτεχνικών δραστηριοτήτων στην ψυχική ευημερία των παιδιών

Από τις προηγούμενες ενότητες γίνεται αντιληπτό ότι τα παιδιά ανταποκρίθηκαν δημιουργικά και επέδειξαν αμείωτο ενδιαφέρον για τις διακαλλιτεχνικές δραστηριότητες. Το 1998, ο Martin Seligman, κατά την ανάληψη της προεδρίας της Αμερικανικής Ψυχολογικής Εταιρείας (American Psychological Association), πρότεινε μια νέα κατεύθυνση για την ψυχολογία, μετατοπίζοντας το ενδιαφέρον από την ψυχική ασθένεια και την ψυχοπαθολογία στη μελέτη των θετικών στοιχείων που προάγουν την ανθρώπινη ευημερία. Έκτοτε, η θετική ψυχολογία επικεντρώθηκε στη διερεύνηση των παραγόντων και των παρεμβάσεων που συμβάλλουν στην καλλιέργεια και την ενίσχυση της ευημερίας (Rusk & Waters, 2015). Στο πλαίσιο της θεωρίας του για την ευημερία, ο Seligman (2012) προσδιόρισε πέντε βασικά στοιχεία που οι άνθρωποι επιδιώκουν λόγω της εγγενούς αξίας τους και της συμβολής τους στην ευημερία. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν διακριτές διαστάσεις, καθώς το καθένα επιδιώκεται ως αυτοσκοπός και ορίζεται και αξιολογείται ανεξάρτητα από τα υπόλοιπα (Seligman, 2012). Τα πέντε αυτά στοιχεία, τα οποία συγκροτούν το μοντέλο PERMA του Seligman, είναι το θετικό συναίσθημα (Positive emotion), η δέσμευση ή ενεργή εμπλοκή (Engagement), οι θετικές διαπροσωπικές σχέσεις (Relationships), το νόημα (Meaning) και τα επιτεύγματα (Accomplishments). Σύμφωνα με τον Seligman, οι πέντε αυτές διαστάσεις συνθέτουν ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο κατανόησης και προαγωγής της ανθρώπινης ευημερίας.

Υπό το πρίσμα του μοντέλου PERMA του Seligman (2012), η εφαρμογή της δράσης ανταποκρίθηκε στον στόχο της προαγωγής του ευ ζην των μαθητών και των μαθητριών. Ειδικότερα, ως προς τη διάσταση του θετικού συναισθήματος (Positive Emotion), παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά βίωσαν έντονα συναισθήματα χαράς και ικανοποίησης, όπως αποτυπώθηκε μέσα από τα χαμόγελα και τα γέλια τους κατά την εξιστόρηση των ιστοριών που συνόδευαν τις ζωγραφιές τους, καθώς και κατά την κατασκευή και διακόσμηση των μουσικών οργάνων. Παράλληλα, εξέφραζαν αισθήματα ικανοποίησης με την ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων που τους είχαν ανατεθεί. Αναφορικά με τη διάσταση της ενεργού εμπλοκής (Engagement), η συμμετοχή των παιδιών υπήρξε ιδιαίτερα ενεργή και με μεγάλο βαθμό αφοσίωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε το έντονο ενδιαφέρον τους κατά τη δημιουργία των εικαστικών έργων, καθώς ζητούσαν επανειλημμένα από την εκπαιδευτικό να προβάλλει διαφορετικές διαφάνειες της παρουσίασης, επιδιώκοντας να αξιοποιήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα μοτίβα της τέχνης των Αβορίγινων. Αντίστοιχα, κατά την κατασκευή των μουσικών οργάνων επέδειξαν υψηλό βαθμό συγκέντρωσης και προσήλωσης στον στόχο. Ως προς τη διάσταση των θετικών διαπροσωπικών σχέσεων (Relationships), οι μαθητές και οι μαθήτριες συνεργάστηκαν αποτελεσματικά, μοιράζοντας μεταξύ τους τα υλικά και υποστηρίζοντας ο ένας τον άλλον κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων. Επιπλέον, παρακολουθούσαν με ενδιαφέρον και σεβασμό τις δημιουργίες των συμμαθητών και των συμμαθητριών τους, γεγονός που συνέβαλε στην ενίσχυση της συνεργασίας, του αλληλοσεβασμού και της συνοχής της ομάδας. Σε σχέση με τη διάσταση του νοήματος (Meaning), τα παιδιά συμμετείχαν σε δημιουργικές δραστηριότητες που τα έφεραν σε επαφή με έναν διαφορετικό πολιτισμό και νέες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης, διευρύνοντας τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους μέσα από μια βιωματική μαθησιακή διαδικασία. Τέλος, όσον

αφορά τη διάσταση των επιτευγμάτων (Accomplishment), οι μαθητές και οι μαθήτριες ολοκλήρωσαν με επιτυχία τις δραστηριότητες, δημιουργώντας εικαστικά έργα και μουσικά όργανα εμπνευσμένα από την τέχνη των Αβορίγινων, γεγονός που ανέδειξε την επίτευξη των επιδιωκόμενων μαθησιακών στόχων και ενίσχυσε το αίσθημα προσωπικής επιτυχίας.

3. Συμπεράσματα

Η ανταπόκριση, τα σχόλια, το επίμονο και συνεχές παιχνίδι με τα μουσικά όργανα, αλλά και το αμείωτο ενδιαφέρον των παιδιών για τις διακαλλιτεχνικές δραστηριότητες, για την τέχνη των Αβορίγινων και για τα σχέδια-σύμβολα και το νόημά τους -πράγμα που αντικατοπτρίζεται και στα δικά τους σχέδια- αναδεικνύουν ότι τέτοιες δραστηριότητες συμβάλλουν στη σχολική ευημερία. Παρόλο που η ψυχική ευημερία και το ευ ζην σε μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας παραμένουν έννοιες που δεν προσδιορίζονται με ακρίβεια (Bautista et al., 2023), στην περίπτωση των διακαλλιτεχνικών δραστηριοτήτων της παρούσας εργασίας η συμβολή στο ευ ζην τεκμηριώνεται από το ότι υπήρξαν θετικά στοιχεία στην ανταπόκριση των παιδιών: ενδιαφέρον, ενθουσιασμός, χαρά, συνεργασία και προσήλωση στην κάθε δραστηριότητα.

Η φαντασία των παιδιών και η άνεση στη δημιουργία ιστοριών με τη χρήση των σχημάτων-συμβόλων της ζωγραφικής των Αβορίγινων, το ενδιαφέρον τους για τα σχήματα αυτά και το γεγονός ότι όχι απλά τα κατανόησαν, αλλά τα εμπέδωσαν, τα εφάρμοσαν στο σχέδιό τους και αποκρυστάλλωσαν την αφηγηματική τους δύναμη μέσα από την ιστορία που στη συνέχεια παρουσίασαν, δείχνουν ότι η τέχνη των Αβορίγινων είναι προσιτή στην πρώτη σχολική ηλικία και μάλιστα με τρόπο που δύναται να οδηγήσει στη σχεδιαστική, μουσική, διακαλλιτεχνική και διεπιστημονική τους καλλιέργεια και ανάπτυξη. Η απλότητα της μορφής των σχημάτων-συμβόλων των Αβορίγινων, το ότι αποτελούνται από τελείες, γραμμές και κύκλους, τα καθιστούν άμεσα εφαρμόσιμα στο σχέδιο και στη ζωγραφική. Ταυτόχρονα, το αποκωδικοποιημένο νόημά τους είναι επίσης προσιτό και κατανοητό στα παιδιά, πράγμα που τους δίνει τα συστατικά ώστε να δημιουργήσουν με άνεση και φαντασία τη δική τους ιστορία. Περισσότερες μελλοντικές έρευνες και δραστηριότητες θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν τα σχήματα-σύμβολα της τέχνης των Αβορίγινων, τη μουσική και τα μουσικά όργανα σε διακαλλιτεχνικές, διαπολιτισμικές και διεπιστημονικές πρακτικές.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Aldana, L., Oomen, J., Verwayen, H., O'Hare, E., Bocyte, R., Cousins, J., Isaac, A., Matas, A., Sanderhoff, M., Taes, S., & Arnold, K. (2026). *The case for Public AI: Making it happen with cultural heritage*. Common European Data Space for Cultural Heritage & Europeana. Retrieved from https://pro.europeana.eu/files/data_space/publications/Executive_Summary_The_case_for_Public_AI_making_it_happen_with_cultural_heritage.pdf
- Bautista, T. G., Roman, G., Khan, M., Lee, M., Sahbaz, S., Duthely, L. M., Knippenberg, A., Macias-Burgos, M. A., Davidson, A., Scaramutti, C., Gabrilove, J., Pusek, S., Mehta, D., & Bredella, M. A. (2023). What is well-being? A scoping review of the conceptual and operational definitions of occupational well-being. *Journal of Clinical and Translational Science*, 7(1), e227. Retrieved from <https://doi.org/10.1017/cts.2023.648>
- Bordwell, D., & Thompson, K. (2004). *Εισαγωγή στην τέχνη του κινηματογράφου* (Μτφ. Κ. Κοκκινίδης). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Chapman, L. (1993). *Διδακτική της τέχνης: Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή* (Επιμ. Π. Χριστοδουλίδης, Μτφ. Α. Λαπούρας). Αθήνα: Νεφέλη.

- Cousineau, P. (1990). *The hero's journey: Joseph Campbell on his life and work*. Novato, CA: New World Library. Retrieved from <https://books.google.com/books?id=q4dLAAAAAYAAJ>
- Daucher, H., & Seitz, R. (2003). *Διδακτική των εικαστικών τεχνών* (3η έκδ., Επιμ. & Μτφ. Τ. Σάλλα-Δουκουμετζίδη). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Eisner, W. (1990). *Comics & sequential art*. Tamarac, FL: Poorhouse Press. Retrieved from <https://books.google.com/books?id=b3rxmP4Lzj0C>
- Field, S. (1986). *Το σενάριο: Η τέχνη και η τεχνική (Οι βάσεις της σεναριογραφίας)* (Μτφ. Π. Πολυκάρπου). Αθήνα: Κάλβος.
- Kellogg, R. (2015). *Analyzing children's art*. Palo Alto, CA: Mayfield Publishing.
- Kohl, M. A., & Potter, J. (2003). *Τέχνη και κουλτούρα από όλο τον κόσμο: Δραστηριότητες και κατασκευές* (Μτφ. Α. Βεργιοπούλου). Αθήνα: Σαββάλας.
- Luquet, G. H. (1913). *Les dessins d'un enfant*. Paris: Félix Alcan.
- Luquet, G. H. (1927). *Le dessin enfantin*. Paris: Félix Alcan.
- Musée du Quai Branly. (2012). *Aux sources de la peinture aborigène: Australie, Tjukurrjtjanu*. Paris: Beaux Arts Éditions & TTM Éditions.
- Pinacothèque de Paris. (2012). *Van Gogh – Rêves de Japon | Hiroshige – L'art du voyage* [Exhibition]. Retrieved from <https://www.pinacothèque.com/van-gogh-reves-de-japon-hiroshige-lart-du-voyage/>
- Rainforest World Music Festival. (n.d.). *About Rainforest World Music Festival*. Retrieved from <https://rwmf.net/>
- Réunion des Musées Nationaux – Grand Palais. (2006). *L'art du monde en 365 œuvres GEO*. Paris: Play Bac.
- Rusk, R., & Waters, D. (2015). A psycho-social system approach to well-being: Empirically deriving the five domains of positive functioning. *The Journal of Positive Psychology*, 10(2), 141–152. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/17439760.2014.920409>
- Seligman, M. E. P. (2012). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. New York, NY: Atria Paperback.
- Shiff, R. (1986). Foreword. In E. Loran, *Cézanne's composition: Analysis of his form with diagrams and photographs of his motifs*. Berkeley, CA: University of California Press, ix–xiii.
- Souliotou, A. Z., & Flores, V. (2014). *Dimitra/Pachamama*. Paris: Espace Cinko.
- Souliotou, A. Z., & Chatzinikolaki, E. (in press). (Re)constructing visual and musical narratives inspired by Aboriginal art. In *Proceedings of the 2nd INTOCUS International Conference: Heritage, Cultural Tourism, and Sustainability*. Athens, Greece.
- WOMEX. (n.d.). *Worldwide Music Expo*. Retrieved from <https://www.womex.com/>
- World Health Organization. (2021). *Geneva charter for well-being*. Retrieved from <https://cdn.who.int/media/docs/default-source/health-promotion/geneva-charter-4-march-2022.pdf>
- Zettl, H. (1999). *Παραγωγή βίντεο: Βασικές αρχές και τεχνικές* (Μτφ. Α. Οικονομίδης). Αθήνα: Έλλην.
- Μπήτσικας, Ξ. (2026). *Τόπος και τοπίο: Αυτόχθονη τέχνη της Αυστραλίας και πρόσληψή της από σύγχρονους Έλληνες εικαστικούς*. Τμήμα Εικαστικών Τεχνών και Επιστημών της Τέχνης, Σχολή Καλών Τεχνών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Ανακτήθηκε από <https://arts.uoi.gr/web/52766-2/>
- Σουλιώτου, Α. Ζ. (2021). Εκδοχές και εξέλιξη του «κεφαλοπόδη» ή «γυρίνου» στο παιδικό σχέδιο. Στο Ε. Κανταρτζή (Επιμ.), *Πρακτικά 6ου Πανελληνίου Συνεδρίου «Εκπαίδευση*

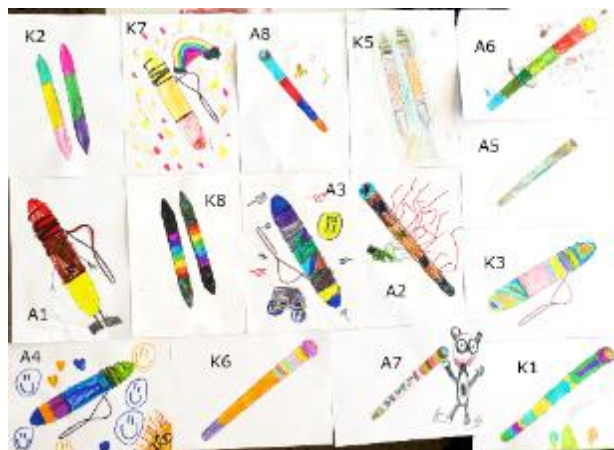

και Πολιτισμός στον 21ο αιώνα». Αθήνα: Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του ΕΚΕΔΙΣΥ, 125–136.

Τρίμη, Ε. (2021). *Καλλιτεχνική εκπαίδευση: Κατασκευές – Παιχνίδια με υλικά από τη φύση και την τεχνολογία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Χουρμουζιάδη, Α. (2020). Εκθεσιακή αφήγηση (Exhibition narrative). Στο Ν. Μπουμπάρης, Δ. Καταπότη, Α. Μπούνια, & Χ. Καλλονιάτης (Επιμ.), *Πολιτισμική τεχνολογία και επικοινωνία: 41 όροι και ορισμοί*. Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, 41. Ανακτήθηκε από <http://www.ct.aegean.gr/data/tpte20tomos.pdf>

Παράρτημα

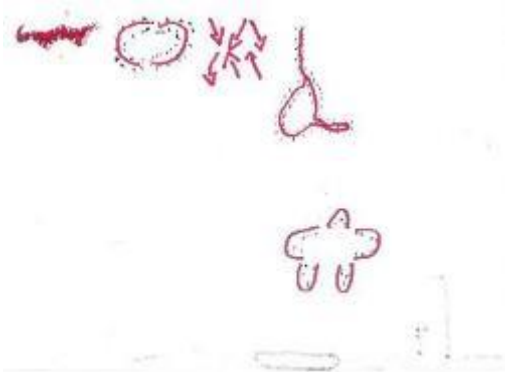
Εικόνα 1. Χρωμοσελίδες με μουσικά όργανα των Αβορίγινων με κωδικοποίηση Α1 έως Α8 για τα αγόρια και Κ1 έως Κ8 για τα κορίτσια (2026). Φωτογραφία: Ε. Χατζηνικολάκη, Πηγή: Αρχείο συγγραφέων, Ψηφιακή δημιουργία σχεδίων χρωμοσελίδων: Κωνσταντίνος Ουρούμης Χατζηνικολάκης

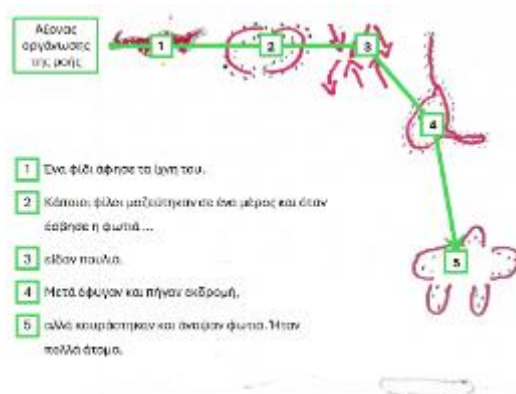
Εικόνα 2. Χρωμοσελίδα με μουσικό όργανο των Αβορίγινων που έχει σχεδιαστεί από τον Α1 ως ανθρωπόμορφη φιγούρα (2026). Φωτογραφία: Ε. Χατζηνικολάκη, Πηγή: Αρχείο συγγραφέων, Ψηφιακή δημιουργία σχεδίων χρωμοσελίδων: Κωνσταντίνος Ουρούμης Χατζηνικολάκης

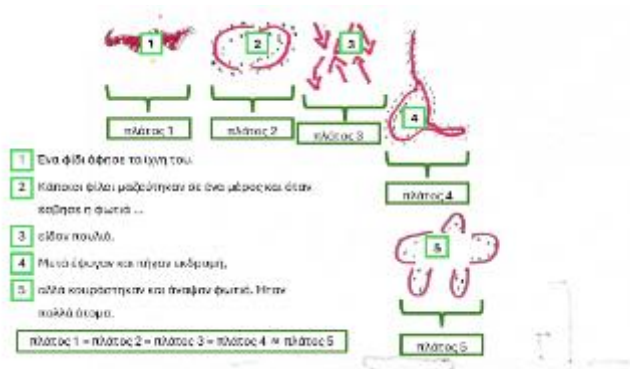
Εικόνα 3. Τα μουσικά όργανα που κατασκεύασαν τα παιδιά, 2026. Φωτογραφία: Ε. Χατζηνικολάκη, Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

Εικόνα 4. Σχέδιο του Α8, 2026, μαρκαδόροι σε χαρτί Α4. Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

Διάγραμμα 1. Οργάνωση της αφήγησης (από 1 έως 5) και της ροής (άξονας) στο σχέδιο του Α8 (πρβλ. Εικόνα 4). Σχεδιασμός διαγράμματος: Α. Ζ. Σουλιώτου, Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

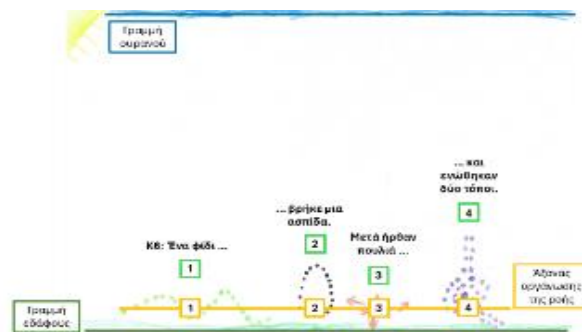

Διάγραμμα 2. Οργάνωση της αφήγησης (1 έως 5) και της ροής μέσα από περίπου ισομεγέθη σχήματα-σύμβολα στο σχέδιο του Α8 (πρβλ. Εικόνα 4). Σχεδιασμός διαγράμματος: Α. Ζ. Σουλιώτου, Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

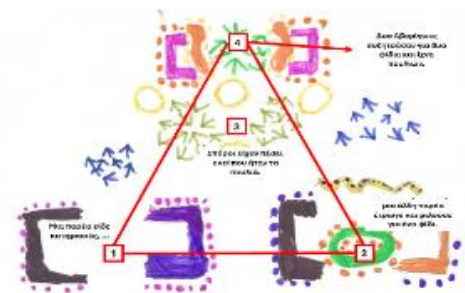
Εικόνα 5. Σχέδιο της Κ6, 2026, ξυλομπογιές σε χαρτί Α4. Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

Διάγραμμα 3. Εκδίπλωση της αφήγησης (πράσινα 1 έως 4) και της ροής (κίτρινος άξονας και κίτρινοι αριθμοί 1 έως 4) γραμμικά και σε οριζόντια διάταξη στο σχέδιο της Κ6 (πρβλ. Εικόνα 5). Σχεδιασμός διαγράμματος: Α. Ζ. Σουλιώτου, Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

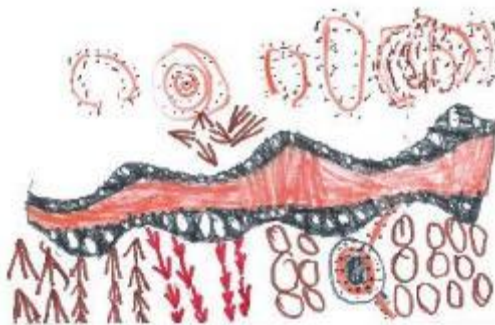

Εικόνα 6. Σχέδιο της Κ1, 2026, μαρκαδόροι σε χαρτί Α4. Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

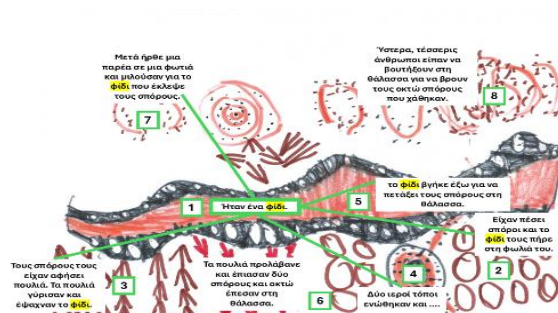

Διάγραμμα 4. Εκδίπλωση της αφήγησης και οργάνωση της ροής σε διάταξη τριγώνου και χωρίς χρονική σειρά στο σχέδιο της Κ1 (πρβλ. Εικόνα 6). Σχεδιασμός διαγράμματος: Α. Ζ. Σουλιώτου, Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

Εικόνα 7. Σχέδιο του Α1, 2026, μαρκαδόροι σε χαρτί Α4. Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

Διάγραμμα 5. Εκδίπλωση της αφήγησης και οργάνωση της ροής σε οριζόντιες ζώνες με κεντρικό σημείο το φίδι στο σχέδιο του Α1 και τη δράση να αναπτύσσεται εκατέρωθεν αυτού (πρβλ. Εικόνα 7). Σχεδιασμός διαγράμματος: Α. Ζ. Σουλιώτου, Πηγή: Αρχείο συγγραφέων

